

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA AȘEZĂRII CIVILE DE TIP VICUS MILITAR DE LA POJEJENA

Călin Timoc*, Michal Pisz**, Emil Jęczmienowski***, Cristian-Adrian Ardelean****

Keywords: vicus militaris, roman fort, Pojejena, magnetometry, fieldwalking

Contribution to the Research of the Vicus Militaris from Pojejena

(Abstract)

Contribution to the research of the vicus militaris from Pojejena. The aim of the project conducted in cooperation between the University of Warsaw, National Museum of Banat in Timișoara and Museum Of The Highland Banat in Reșița, was to perform noninvasive investigation of the Roman auxiliary fort in the village of Pojejena and to recognize a range, localization and a character of the civil settlement next to the fort. Our works combine both classical fieldwalking survey, with aim to recognize concentrations of archaeological material in close and far vicinity of the fort, and geophysical research (electro resistivity and magnetometry) at several sites. After almost 4 years of research, we have a good overview of the internal planning of the fort and of the surrounding area.

The most interesting area in the direct vicinity of the fort is the area to the south of it where we found the remains of the main part of the vicus. The area was partially surveyed with electrical resistivity in 2017 and, on the larger area, with magnetometry in 2018. The results of electrical resistivity are much clearer than the ones from the south part of the fort, which were also conducted in the same year. Clearly visible is the road coming from south gate in direction of the Danube. The road is flanked from both sides by structures which may be interpreted as the houses of the Streifenhäuser type. The magnetometry allows to state that the settlement continues to the east from the area surveyed with electro resistivity, which was also observed during the fieldwalking survey.

Pojejena este cunoscută în arheologie mai ales prin cercetările de epocă romană ce s-au făcut aici, pe malul Dunării, în cursul deceniului al 7-lea din secolul trecut. Atunci zona a fost intens săpată, îndeosebi ruinele castrului din punctul *via Bogdanovici* sau „Șitarnița”¹.

Săpături arheologice din trecut, efectuate cu precădere pe incinta fortificației (cca 39 secțiuni de sondaj) au putut stabili datele principale legate de dimensiunile și evoluția fortificației și au identificat trupele care au format în timp garnizoana castrului. Așezarea civilă adiacentă însă nu a fost deloc cercetată arheologic și nu a rămas nici o mențiune despre ea din timpul cercetărilor sistematice din secolul XX. Descoperiri mai vechi, întâmplătoare, de la finalul secolului al XIX-lea și cea interbelică au semnalat faptul că *vicus*-ul militar se întindea între castru și Dunăre și a fost suprapus în timp de o

intensă locuire medievală și mai apoi de satul modern Pojejena sârbească, refondat la începutul secolului al XVIII-lea de administrația habsburgică².

Reluarea cercetărilor arheologice, începând cu anul 2015 de către Muzeul Național al Banatului Timișoara printr-o campanie de prospecțiuni non-invasive, în care au fost cooptați mai mulți specialiști de la mai multe instituții de profil și din domenii conexe arheologiei a avut ca obiectiv principal realizarea unui plan de situație cu urmele antice păstrate în sol pentru arealul castrului și așezării civile romane adiacente. Întocmirea acestui plan general urma să permită stabilirea terenurilor agricole cu încărcătură arheologică și alegerea parcelelor care puteau fi cercetate cu rezultate relevante.

Astfel pentru așezarea civilă de pe lângă castrul de la Pojejena au putut fi aduse informații noi, foarte sugestive pentru regulile de urbanism implementate de romani aici. De asemenea, în zonele afectate de intruziuni antropice moderne am urmarit identificarea profilului stratigrafic din

* Muzeul Național al Banatului, Secția de Arheologie.

** Institute of Geology, University of Warsaw.

*** Institute of Archaeology, University of Warsaw.

**** Muzeul Național al Banatului, Secția de Arheologie.

¹ O sinteză bună a tuturor rezultatelor, cu toată bibliografia o oferă Gudea 2001, p. 59–61.

² Gudea 1975, p. 334.

cadrul aşezării civile romane pentru a putea aprecia grosimea şi numărul nivelelor de locuire antice.

Locul ales de romani pentru ridicarea castrului cu *vicus*-ul militar adiacent este ideal pentru controlul navigaţiei pe Dunăre, fiind în arealul de vizibilitate a cetăţilor Divici³ şi Coronini. Totodată locul fusese de multe ori în istorie un punct de pază a trecerii Dunării de la sud la nord, un veritabil cap de pod. Chiar şi contele Marsigli care la sfârşitul secolului al XVII-lea vizitează zona remarcă legătura dintre ruinele romane de la Pojejena sârbească cu cele care erau vizibile vizavi, pe malul sudic al Dunării, în dreptul Pojejenei turceşti⁴.

Punctul de plecare al investigaţiilor l-a constituit perimetrul din jurul castrului, cunoscut fiind faptul că drumurile care ies din porţile fortificaţiei erau de cele mai multe ori axele principale care defineau căile de acces din *vicus*. Deoarece pe *porta praetoria* drumul roman ce se întinde spre est este mărginit de descoperiri de morminte antice şi chiar azi terasa învecinată la est de castru este ocupată de cimitirul sârbească s-a căutat în primă fază identificarea primelor locuinţe civile la vest de castru, pe drumul imperial ce vine de la Radimna şi intră în castru prin *porta decumana*, spaţiu liber fără . Datorită infestării terenului cu resturi de gunoi şi moloz modern, precum şi prezenţei unui rezervor de apă abandonat din perioada comunistă a fost nevoie de utilizarea mai multor metode de investigare pentru a putea identifica urmele unor ziduri ce ar putea aparţine unor construcţii civile.

Cu ajutorul măsurării electrozistivităţii solului s-a putut pune în evidenţă existenţa în imediata vecinătate a şanţului vestic de apărare a două locuinţe de tip Streifenhaus (Striphouse) care străjuiesc de o parte şi alta drumul de se îndreaptă spre *porta decumana*, poarta de serviciu sau de aprovizionare a fortificaţiei, aşa cum mai este ea cunoscută în lucrările de specialitate.

Pentru început a fost scanată aşa cum am precizat arealul liber de teren la vest de castrul roman, o suprafaţă de aprox. 4000 mp. Deoarece poziţia porţii se ştia foarte bine ea fiind săpată de Nicolae Gudea şi Ovidiu Bozu la mijlocul anilor 70 din secolul trecut a fost uşor de identificat în cadrul prospecţiunilor drumul care iese din castru prin *porta decumana* şi care întrerupe şanţul de apărare care se scurge paralel cu incinta fortificaţiei. Drumul lat de aprox. 6 – 7 m este încadrat de construcţii civile cu laturile lungi perpendiculare pe drum şi cu acces printr-un pridvor îngust. Aşa

cât pot fi puse în evidenţă de măsurătorile geofizice aceste case par să semene cu cele de tip Streifenhaus, foarte comune în provincia Dacia, în aşezările vicane. Dimensiunile precum şi forma acestor clădiri este dictată de lotul îngust de pământ arabil cu care erau împroprietăriţi coloniştii romani la venirea lor în Dacia.

Mai la vest de primul rând de clădiri drumul pare să îşi schimbe traiectoria şi la sud de el apar alte ziduri de le diverse construcţii civile, dar a căror plan nu poate fi clar pus în evidenţă datorită poluării solului în zonă de activităţile curente de grădinărit ale localnicilor din Pojejena.

Linia oblică care traversează zona este după cum s-a constatat după la extinderea cercetării geomagnetice drumul imperial care se îndreaptă spre localitatea învecinată la nord, comuna Radimna. S-au scanat în jurul fortificaţiei romane în jur de 40 de ha şi s-a observat că acest drum are o traiectorie destul de rectilinie, o pantă foarte lină şi intersectează pe ductul său căile de acces care ies din castru pe *porta decumana* şi *porta principalis dextra*. Cea mai mare aglomerare de anomalii apărute pe magnetogramă par să indice construcţii civile cu zid de piatră. Ele apar la sud de acest drum imperial, spre Dunăre⁵. Spaţiul ocupat de aceste structuri ale locuirii civile romane este destul de lat. Dacă luăm în considerare traseul vechiului mal stâng al Dunării (înainte de construirea hidrocentralei de la Porţile de Fier ale Dunării) între castrul roman de la Pojejena şi fluviu era o fâşie de teren de aprox. 500 m lăţime, având o pantă uşoară de aprox. 7 – 8 grade înclinaţie. Pe malul Dunării, ca parte componentă a aşezării civile era portul roman cu depozitele şi anexele sale. Nu este exclus ca şi aici precum în cazul altor importante localităţi danubiene ale provinciei Dacia să fi funcţionat un punct vamal⁶.

La nord de castru, terenul pare lipsit de locuinţe civile, dar apare un alt tip de anomalii pe magnetogramă, de o altă intensitate, ceva mai pronunţată, care sugerează existenţa unui posibil apeduct care aducea din nord-vest apă, captată din pârâul Radimna prin colţul nord-vestic al fortificaţiei şi probabil şi în aşezarea civilă prin latura ei vestică. Tot aproape de turnul de colt al fortificaţiei pare să fi existat în afara incintei un *castellum aquarium*, o construcţie subterană, patrulateră, cu rolul de a rupe presiunea apei din conducte. Nu departe de această zonă un grup de

³ Gumă, Luca, Săcărîn 1987, p. 216–217 şi pl. XXI–XXII.

⁴ Mulţumim pe această cale domnului Florin Jeberian care ne-a ajutat foarte mult în munca noastră de teren.

⁵ https://www.archaeology.org/news/7139-181112-roman-fort-romania?fbclid=IwAR3W30YfyFwBHllM6trNwQ6nuZAk2d_Oeg28SySIB3lSv87DCmBLc1GzQGk (18.09.2019)

⁶ Gudea 1996, p. 126.

„pete” mici ca întindere și intense, ce apar doar în cazul unor structuri foarte puternic arse, sugerează existența în apropiere a unor baterii de cuptoare, o posibilă „zonă industrială” care a fost organizată aici pentru a avea acces la apă curentă și pentru a fi în afara zonei civile locuite.

Tot la nord de castru un drum abia vizibil pe magnetogramă, care iese de pe poarta de nord a castrului și o ia oblic spre est are în câteva locuri, pe marginea lui stângă, urmele unor clădiri patru-latre, destul de isolate, construite foarte probabil din cărămidă și a căror funcționalitate o bănuim doar, ca fiind una de cult.

În zona castrului între brazdele de pământ proapăt arat a fost descoperită o monedă, cu un aspect tocit, emisă de împăratul Gallienus. Aceasta descoperire relevantă⁷ poate fi un semn că la sfârșitul secolului al III-lea fortificația era încă folosită intens. În arealul așezării civile terenul pare mai afectat de lucrările agricole și de grădinărit fapt care îngreunează cercetarea⁸. Totuși terenul oferă multe urme de zidărie, fragmente ceramic romane, mai ales de secol II-III p. Chr. și chiar dacă zona a fost „bântuită” ani de zile de braconieri, mai apar și obiecte antice din metal⁹.

Stratigrafia aici nu depășește 0,80 cm și straturile antice sunt dese ori distruse de locuirea modernă și medieval. Potențialul arheologic al zonei este uriaș și mai există petece de pământ care nu au fost deranjate foarte tare de locuirea contemporană ce suprapune antica Pojejena, suprafețe care ar merita protejate și cercetate asemenea unei rezervații arheologice autentice.

BIBLIOGRAFIE

- Gudea 1975
Nicolae Gudea, Date noi despre Pojejena, în *Banatica* 3, p. 333–343.
- Gudea 1996
Nicolae Gudea, *Porolissum. Vama romană (monografie arheologică)*, ClujNapoca.
- Gudea 2001
Nicolae Gudea, *Die Nordgrenze der römischen Provinz Obermoesien. Materialien zu ihrer Geschichte (86–275 n.Chr.)*, în *JRGZM*, 48, 2001, 118 p. (Sonderdruck)
- Gumă, Luca, Săcărin 1987
Marian Gumă, Sabin Adrian Luca, Caius Săcărin, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate în cetatea dacică de la Divici între anii 1985–1987*, în *BANATICA*, IX, Reșița, 1987, p. 199–238.

⁷ Mulțumim colegei Nicoleta Toma Demian pentru amabilitatea de a ne determina piesa: Antoninian, posibil RIC V/1 p. 151 nr. 227 sau 228 (dat fiind că nu se vede legenda integrală de pe avers, iar pe revers, am determinat tipul pe baza atributelor personajului feminin): LIBERALITAS. Moneda e bătută la Roma, deoarece celelalte monetării nu au bătut acest tip monetar. Greutate 1,88 gr., diametru 16,5 × 17,2 mm.

⁸ <http://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news%2C31667%2Cromania-scientists-have-determined-layout-roman-fort-pojejena.html>

⁹ În spatele primăriei pe marginea terenului de fotbal a fost găsită o cheie romană din bronz în stare foarte bună de conservare. Ea are dimensiunile: 8,6 × 2 cm și este databilă tot în secolele II-III p. Chr.

Fig. 1 (a-b) – Fotografii aeriane realizate din dronă cu fortificația și așezarea romană adiacentă de pe malul stâng al Dunării (sub actualul satul Pojejena sârbească), imagine oferită de Michal Pisz (după Sience in Poland).

Fig. 2 – Captură Google Earth cu principalele zone cu încărcătură arheologică de pe actualul mal al Dunării în dreptul satului Pojejena sârbească (prelucrarea noastră).

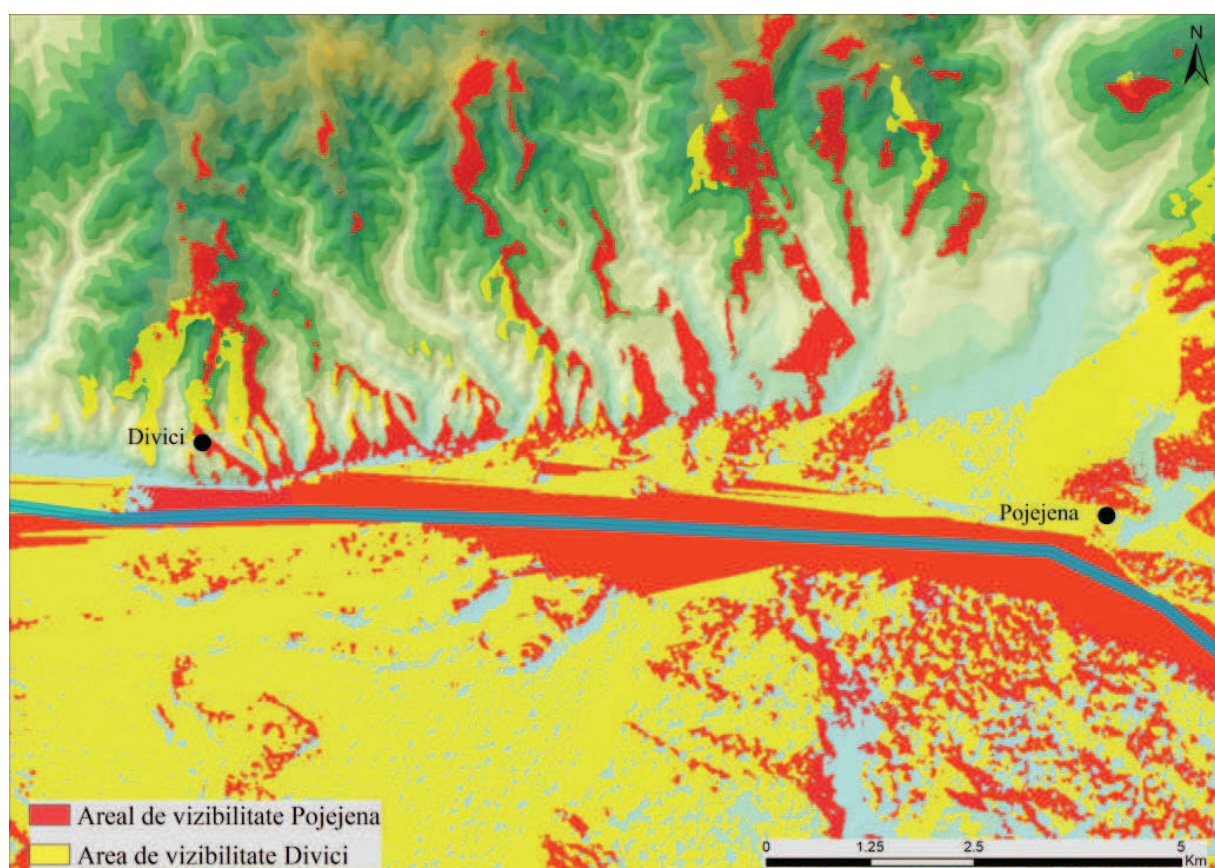

Fig. 3 – Comunicarea în controlul șenalului navigabil dintre punctual de observație roman de la Divici și castrul roman de la Pojejena, imagine analitică pusă cu amabilitate la dispoziție de Cristian Adrian Ardelean.

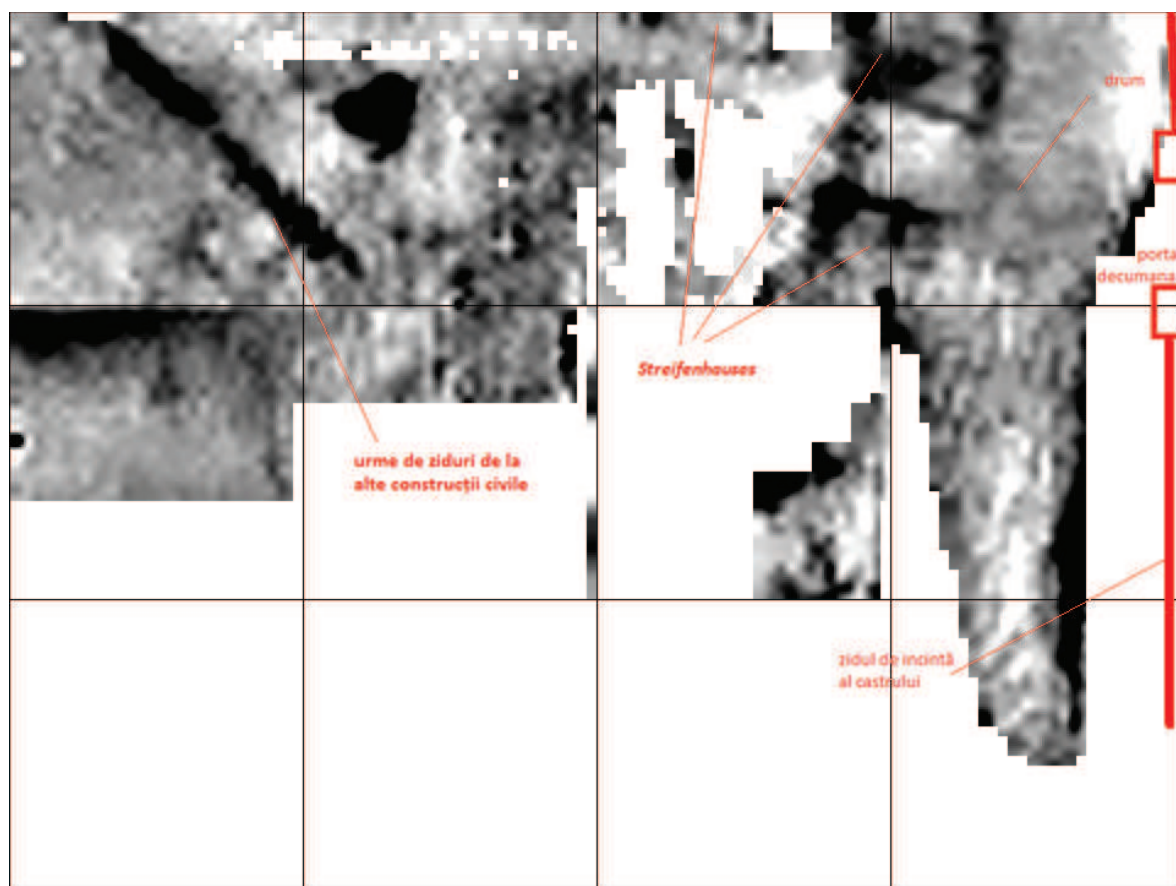

Fig. 4 – Primele rezultate ale prospecțiunilor non-invazive în vicus-ul militar de la Pojejena, toamna anului 2016, interpretarea noastră a scanărilor unificate de Alexandru Hegyi.

Fig. 5 – Primele rezultate ale prospecțiunilor non-invazive pe terenul din spatele bisericii ortodoxe din Pojejena sârbească (zona cea mai bine conservată din vicus-ul militar de la Pojejena), interpretarea noastră a datelor furnizate de geomorfologul Cristian Adrian Ardelean.

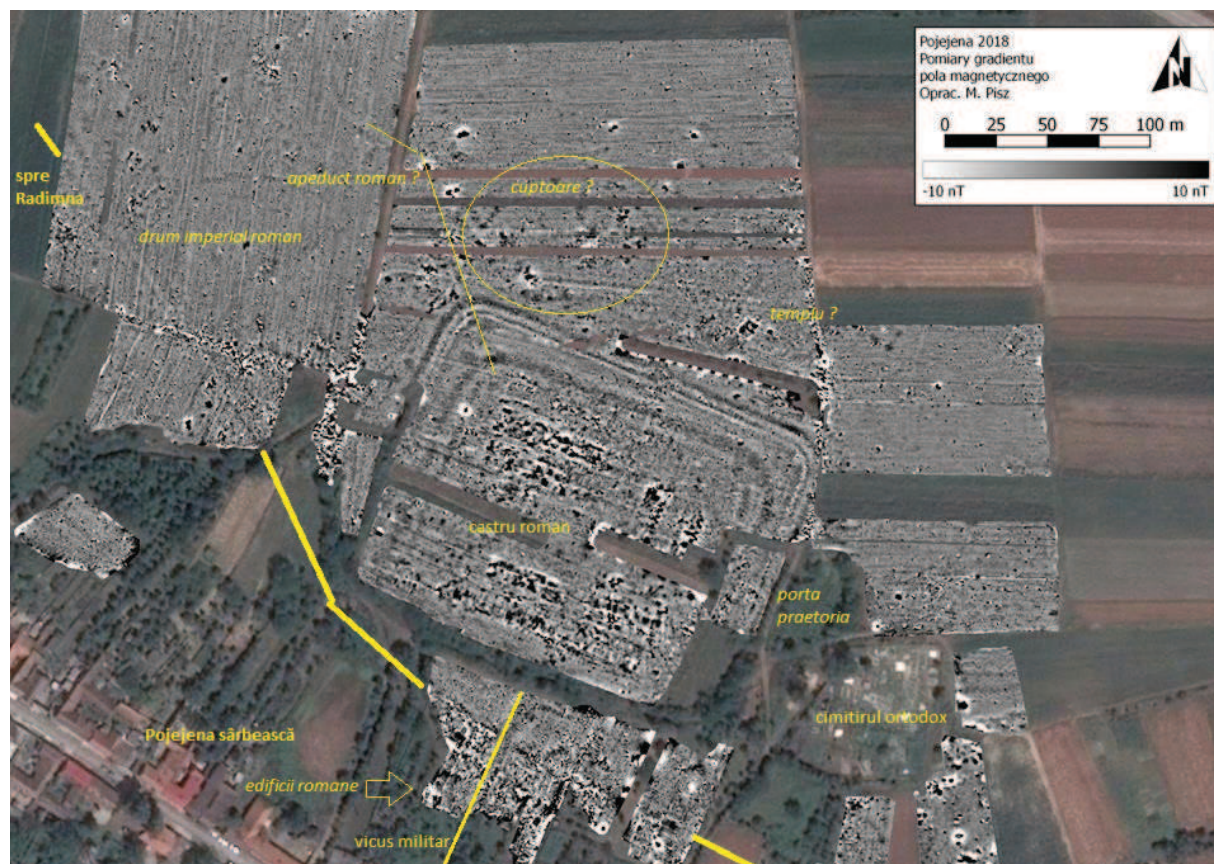

Fig. 6 – Interpretarea preliminară a scanărilor geomagnetice ale terenurilor agricole accesibile din arealul castrului roman și a vicus-ului militar de la Pojejena, sinteză oferită de Michal Pisz.

Fig. 7 – Stratigrafia verticală în vicus, pe terenul din spatele Primăriei Pojejena, profil vertical realizat în anii 2017–2018 prin îndreptarea peretelui ce mărginește la vest terenul de fotbal, domeniu public.

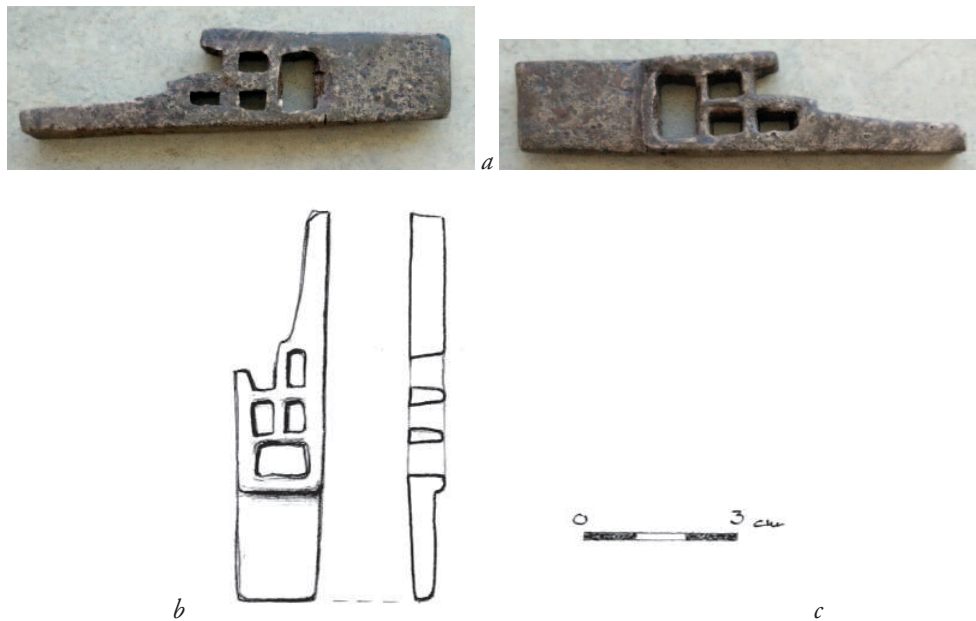

Fig. 7 – Cheie de bronz romană descoperită în vicus, cercetări arheologice din anul 2018, pe terenul din spatele Primăriei Pojejena.

Fig. 8 – Antoninian de la împăratul Gallienus, descoperit întâmplător în apropierea castrului roman de la Pojejena, oferit cu amabilitate de Andrei Bălărie.